

Azərbaycan folklorundan yeni nümunələr**XINALIQDAN TOPLANMIŞ FOLKLOR ÖRNƏKLƏRİ¹****XINALIQ KƏNDİNİN TARİXİ İLƏ BAĞLI RƏVAYƏTLƏR****1-ci mətn:**

Rəvayətə görə, Aba Müslüm gəlib buranı fəth eliyəndə Xınalıq özü dörd-beş yerdə parçalar ulub. Balaca-balaca. U cümlədən, Xınalıq çayının u tərəfində qara dağ görürkür, u dağın dalında Çyornıy Xınalıq ulub. Özü də dörd-beş parça ulub. İşitdiyimizə görə, rəvayətə görə, Aba Müslüm unda dini yayanda uları bir yerə yığıb, obşim Xınalıq ulub bir yerdə. O cümlədən, lap kəntin başında mənim bacım övinnən yuxarı tərədə Cümə Məscidi tikiblər. Sonra bu dil haqqında yenə danışa bilmərəm. Çünki dil Allah göndəriləndi. Yegənə bir kənddi, yegənə bir dildi, yegənə ənənədi. Və müsürmançılıqda da ən qabağa gidən bir camaatdı, bir kəntdir. Pirlər, övliyalar məsgənidi.

Kənt özü mənim bacımın evi olan tərəfdən dörd yol gəlirdi. Birinin həyəti digərinin damıydı. Yol burdan bax bu arx kimi gidirdi. Metr yarım. İki metrə. Bu iki metrədən sonra digər adamın həyətiydi. Amma ular indi ajdıxdan sökülüb, dağılıb. Mən dimirəm ki, təzyiqdən köçdülər. Elə ki, bu Sovet hakimiyyəti dağılan vaxtlarda bu camaat da öz evlərin sökdülər, hamısı çıxıb gəldilər rahat yaşamağa. Dimək, mən gəlmişəm, mən səhv eləmişəm. Mən gərək gəlmiyəydim.

2-ci mətn:

Kəntin tarixi çox qədimdir, çox uzaxdı. Adəm düvrünnən ulan kəntdi deyilərlər. Təzə qurulan kənt deyil. Ağdəmirli evlər, təzə yetişən evlərdi. Atadan ayrılan, qardaşdan ayrılan gedib evlər tikib orda yaşayıllar. Hamısı ora – əkin, biçin, kotan; biz urda işdəmişuğ, biçin biçmişuğ. Kotanlar qoşub, həmi tum səpib, əkin burda eliyitduğ. Allaha çox şükür, indi daşayıb gətirillər.

3-cü mətn:

Kəntin 4000 il tarixi var. Bu ket tayfasıdır; deyirlər, alban tayfalarından biri olub, xeyr biz alban tayfalarından biri olmamışıq, Albaniyanı yaradanlardan biri olmuşuq. O dövləti yaradan tayfalardan biri olmuşuğ. O səhv fikirdi. Albaniya nə vaxt olub, Xınalıq isə minilliklər əvvəl. Ona görə də biz Albaniya dövlətini yaradan tayfalardan biri olmuşuğ. Ket tayfası; özümüzü ketdi, kəndimizi Ketiş adlandırırıq.

¹Folklor örnəklərini 2015-ci ildə AMEA Folklor İnstitutunun böyük elmi işçisi Xalidə Məmmədova toplamışdır.

Yayda günəş çıxanda günəşin ilk şəfəqləri Şah dağına düşəndə dağ xına rəngi alır. Onnan götürülüb buranın adı. Bir də deyirlər, burda xına əkilib, o bir az məntiqə uyğun gəlmir. Ona görə məntiqə uyğun gəlmir ki, burda o qədər də məhsuldar torpaxlar yoxdu. Dəniz səviyyəsindən 3000 m-ə yaxın məsafəsi var. Burda xına çətin yetişir. Çünki burda taxılçılıq – məhsuldarlıq yoxdu. Ona görə də əkinçilik ləğv olunub. Burda ancaq heyvandarlıq idi. Yaxşı heyvan burda yetişdirilir, bəslənir. O cümlədən dağ heyvanları idi. Dağ keçiləri idi, canavarları, ayıları, tülküləri; belə-belə vəhşi heyvanları. Bir də özümüzün yetişdirdiyi qoyunçuluqdu, bir də maldarlıq idi.

4-cü mətn:

Xınalıq çox qədim kənddir. Biz qədim alban tayfalarındanıq. Bütün dünya su altında qalıb. Həyat yuxarıdan başlayıb. Su dağlardan çəkilib. Birinci dağlar çıxıb üzə. Həyat da ordan başlayıb. Və biz Dağıstan xalqları sırasına aidik. Ö cümlədən, dilimiz var, ayrıca xınalıq dili. Dünyanın heç bir yerində bu dil yoxdur. Bizim kəndə Kətiş deyillər. Bizə isə deyillər, kətdilər. Qədim ket tayfaları olub. Kət – qırmızı deməkdir. Günəş dənizdən çıxandan sonra birinci o dağı tutur. Və ordakı yerlər işıq açılanda olur qırmızı. Qıpqırmızı görünür, qırmızı xınaya bənzəyir.

Qiblə dağının sol böyründə kəndin dağınan sonra dağın arxa tərəfi sapsarı daşlıq idi. Heydər Əliyev zirvəsi də ordadı. Çox qədim tayfalarıdır. Özünün xüsusi adət-ənənələri olub. Burda dünyanın heç yerində olmayan bir şey var, üst-üstə qəbirlər var. Demək, bir nəfər olub, üstündə bu boyda torpaq olub (əliylə göstərir – X.M), sonra nə vaxtsa 1000 il-2000 il keçib, yenilərin basdırıblar. Yenə, 1500-2000 il keçib, üçüncü qəbirlər var. Çox qədim qəbir daşları var. Qəbir daşları 1m.-2m.-yarımdır. Üstünü mamır bağlayıb. Amma yarısı yer üstündə. Çox qədim kənddi, Xınalıqın hər yeri pirdi, hər tərəfi ziyarət gahı idi. Xınalıqda heç vaxt cinayət hadisəsi olmayıb. Bir dənə boşanma yoxdur. Fırratsan, kəndin 5-6 tərəfi qohum-qardaşdır. 350-yə yaxın ev var. Əsas məşğuliyyət köçəri qoyunçuluqdu. Xınalıqda 7 ay qış olur. Surqutda 100-ə yaxın ailə yaşayır. Amerikada da var. Bir nəfər kasıb yoxdur. Qıraqda olan, kənarda olan uşaqlar da hər bayramda, məsələn Novruzda 5 kq ət, 5 kq yağ, çay bütün ailələrə göndərilir. Xınalıqda ev-eşik, məsələn çox da böyük olmasa da, olar; birinci uşaqların təminatı idi. Nə mənada? Yemək, içmək, geymək, nəyi də olmasa, gündə qazan qaynamalı idi. Bu tarixən belə idi. Xınalıqda min illərdi qoyun kəsb yiyuduğ. Mal ətini kimsə ehsan verəndə bir kilodan alıb paylıyır. Məsələn, 1972-ci ildə Cahangir Məmmədov vardı, Lenin mükafatı laureatı, rejissor. O, Moskvadan gəldi, mən də tələbə uşağı idim. Apar-dım, “Dağlarda ada” filmi çəkməyə. 70-ə yaxın kişi vardı o vaxt, yaşdı adamlar, həştaddan yuxarı, 110-nan aşağı. Hamısı da qoyun əti yeyən idi. Təzyiq, xolesterin havayı söhbətlərdi. O kişilər 85-ci ilədək qırılıb qurtardılar. Bizdə Məlikməmməd dayı 117 il yaşayıb. Məsələn, 135 il yaşayan olub.

Moskva Dövlət Universitetinin professoru 73-76-cı illərdə gəlib əlifbanı tərtib edib. “Xınalıǵskiy yazık”. 76 hərfdən ibarətdir.

Xınalıǵda Qaçaq Məhəmməd olub. Bunlar adətən ləzgilərlə Şah düzündə – Kabac deyilən yerdə olublar. Daşdarın üstündə onların ad və fəmilələri var.

PEYǴƏMBƏRLƏ BAǴLI MƏTNLƏR

1-ci mətn:

Bu Tufandaǵa özüm gedmişəm, orda – Tufandaǵın lap zirvəsində nohurlar var. Ora elə bir yerdi ki, orda su diyənən yer degil. Orda 3 nohur var, ikisi yan-yanadı. Biri ayrılıǵdadı. Mən özüm gedib baxmışam, görməmişəm. Qabaq diyirdilər ki, urda Nuhun gəmisinin taxtası var. Düzdü, insanlar onu tuta bilmilər. Elə bil ki, əl atırsan, nə bilim neynirsən, qaçır o taxta. Mən ancaq onu görmədim. Sonra diyillər ki, o taxta çürüyüb-çürüyüb qurtarıb. İki dənə nohurdu, bu nohurdan o nohura su keçir. Bu nohura da su gələn yer yoxdu, daǵın zirvəsidi. Çünki orda su diyənən yer də yoxdu. Su bu nohurdan o nohura keçir. Nə bu dolmur, nə o boşalmır. Mən onun gözümlə şahidi olmuşam. Nə burdan neçə yerə axmaǵ yeri də yoxdu. Dörd bir tərəfi təpəciklərlə əhatə olunub. Lap o Tufandaǵın başındadı.

2-ci mətn:

Deyirlər ki, Yafətin nəslinnən. Yafət Nuhun oǵlanarınnan biridi. O vaxt diyillər ki, Nuh peyǵəmbər hər heyvannan bir cüt-bir alıb gəmiyə qoyub. Öz mil-lətin gəmiyə qoyub qalxıb. Bura gəmi nətər qalxacaq, mən bilmirəm bu nətər olan işdi. Ancaq onu diyellər ki, canavardan tutmuş hər heyvanacan o yüklüyüb. Malınnan tutub, qoyunnan tutub. Bir ilan qoymuyub, bir də şeytan. Şeytan neyçün qoyulursa ora? İlan bir yerdən su gəlib, bərkidə bilməyib, gəlib urda oturub. Şeytan da nətərsə gəlib, yadımda qalmıyıb. İndi diyellərki, burda taxta var. Belə nohur var, taxta var. Bu uşaxlar var, çəkib gətirib, görmüşəm; burdan çıxır o nohura, o biri nohurdan da axmır, nə dolmur. Bu nohurdan o nohura tökülür, o nohurdan heç yana gidmir. Bilmirəm u da nətər uladı, övliya olan yerdi, nətərdi. Tufandaǵdadı.

Söyləyicinin oǵlu söhbətə qoşulur: Qafqaz daǵları silsiləsində ən hündür Bazardüzüdü, sonra Tufandaǵ gəlir, bu Xınalıǵ ərazisində olan. Onun ətəyindədi mən dediyim nohurlar. Urda heç ot-zad da yoxdu, ot bitməz, urda torpaǵ görməmişəm mən.

3-cü mətn:

Çingiz Mustafayev zirvəsi deyirlər; nohur var urda. Rəvayətə görə, Nuhun gəmisini urda dayanıb. Amma onu dəqiq, toçnu bilən yoxdu ki, həqiqətən urda dayanıb. Çünki taxta qalıǵı urda ulub. Amma bu yaxın macallarda urda taxta qalıǵları gürən yoxdu. Amma mən də işitmişəm ki, rəvayətə görə ki, orda gidəndə taxta qalıǵları varıydı. Aǵsaqqallardan eşitmişəm. Amma mən gözümnən görməmi-

şəm. Onu görən yoxdu. Nə nohur var, nə Nuhun gəmisi dayanan yer var. Bazar-düzü və Tufan var.

4-cü mətn:

İsa Peyğəmbər, siz bilirsiniz, atasız bir peyğəmbərdir. Həvvə Ana Adəm Atanın qabırğasından çıxıb, ölmüüb göydədi. Haçan öləcəx, haçan enəcəx, bir Allah bilir. Amma Musa Peyğəmbər Torsın dağına çıxıb, Allahla kəlmələşib danışib. İsa peyğəmbər gögdədi. Məhəmməd Peyğəmbərə gögdən vəhyələr gəlib.

5-ci mətn:

Zabur gəlmişdi Davuda. İnsanlar bir-birini aldatdı. Bir kişi bir kişidən pul almışdı, borc pul almışdı ki, işin görmağa. İşin gürənnən bir qərdəndən sura pul verən diyidi ki, pulumu ver, dedi ki. Sabah verəcəm. Sabahacan, hasa vardı əlində, hasanın içini ovdu. Pulu qoydu, hasanın içinə, üstünü də bağladı. Gitdilər Zabura and içməyə. Zabur gögdən asılıb, eşitduğumuza görə, zəncirlə. Pul alan pul verənə diyir ki, al mənim hasamı tut, əgər mən sənə verməmişəm, mən sənə and içim. Sonra sən and iç. Pul alan hasanı verir pul verənin əlinə. Gidib and içir. Zabur gögdə hündürdə olurmuş, uzatdı əlini Zabur endi gəldi, çünki pul verib də, hasadadı axı, diyir bəs verməmişdi. Unuyunan Zabur gügə çəkildi, gitdi gügə.

6-cı mətn:

Allah diyir ki, Musaya. Sən belə elə, sən get filan yerə. Azərbaycanda filan yerdə bir dağ var. Ora get sən. Musa da yaşayır indiki Fələstində. Bu ordan gəlir düz Azərbaycana, qalxır Babadağa. Qalxır bunu Həzrət baba qarşılıyır. Diyir, ay xoş gəlmisən, bura heç kim gəlmir. Bu düşüb qış vaxtına. Bu Həzrət baba keçib buzdarı zadı qırıb buna buzdən od qalıyıb. Diyib bustannan bu dəqiqə sənə qarpız-yemiş də gətirərəm. Gəl bir yerdə gidax. Diyib a bu buzun içində qarpız-yemiş də əkib? Qarpız-yemiş də çıxıb? Təzdən qalxıb Allahın yanına diyib ki, ay Allah sənə çox şükürlər olsun ki, mən elə bilirdim, çox ibadət eliyən, ən çox rəzil bəndəsi mənəm. Məndən də sənənin bəs mömin bəndələrin var. Məndən də sənə çox ibadət eliyən insanlar var. Ular u qədər təmiz insannar ulub ki, ular qışın uğlan çağında bustan əkiblər Babadağda. Çünki yayın cırhacırında urda bustan bitən yer degil. Həzrət baba qışda gəlibəni burda yaşayır – Babadağda. Yayda gedibəni urda, Şirvanda yaşayır. Uların tecrübələrinnən kimin xəbəri var?! Uların tecrübələri çoxdu.

7-ci mətn

Rus kafirdi, evreylər kafirdi, biz deyə bilmərik. O vaxtlar Allahtaala o yolu buyurmuşdu, onların peyğəmbəri də o yolla getmişdi. Amma möhürü bizim vurur.

İSTAR MERAM HAQQINDA MİFOLOJİ MƏTNLƏR

1-ci mətn:

Istar Meram bir qadın olub. Cinin adı olub. Lap əliylə tutub gətiriblər. Deyirlər ki, atı buraxıblar, tər götürüb gəlib. Bular dalında qır bağlayıb buraxıb. Axşam gələndə bir uzun qız minib qıra yapışıb, atın dalında gəlib. Sora qızı düşürüblər bular. Ular qıyıqdan, ignədən qorxullar deyə burda qıyıqlar batırıb qızı saxliyillər. Bu da işdiyib. İndi axır işdiyib bulardan, bular nətər iliyib, u da iliyib. Bir gün diyib ki, axşamüstü bizim inəgimiz tölədə doğub. Külfət gidib tövləyə; inəg doğulan, inəgin balasın almağa. Bir qız uşaq qalıb evdə. Bular da evin içində tən-dir ulub axı, belə evlər ulmuyub axı, böyük evlər ulmuyub. Zəmanə elə ulub e. Peçdi, piletədi, tokdu, u vaxt hardaydı ki? Sora bu inəgçin aparmağa su asıb, utağda, təndirdə. Bu diyidi ki, Istar Meram qıza, buları çıxar, senin üçün muncuqlar verəcəyəm, nə verəcəğam. Bu da çıxarıb. Çıxaran kimi qızı basıb təndirə, suvu da tüküb üstünə. Çıxıb ilədiyi təzəklərin hamısını damnan tüküb yerə. Qaçıb gidib.

2-ci mətn:

Bizim yerdə bir arvad mamaça ulub da u vaxtı. Qapıdan çağırıb ki, onun evləri də bu köhnə məktəbin dalında ulub. “Xatmağa xala, Xatmağa xala” deyib çağırıb. Qapını açıb belə baxanda görüb ki, İstar Meram. Diyib ki, qorxma gəlginən bizim bir gəlinimiz xəstədi, səni aparım ora. Bu diyib ki, ay Allah mən qorxuram. Qurxub-qorxub bir az mum-zad da alıb, cibinə quyub gidib. “Əgər uqlan uşağı ulsa, o uşağ ağırırığda qızıl verəcəyüq sənə, əgər qız uşağı ulsa, seni gəlmağa qoy-muycuq”. Bu da bir az mum-zad alıb cibinə quyub gidib. Gidib gürüb ki, bir qız uldu, bu da mumnan şey düzəltib. “A bir uqlan uldu, a bir uqlan uldu”. Ular u Qızazdərə deyilən yerdə yaşiyib ular. Necə yaşiyib, nətər yaşiyib mən bilmirəm. Qızılı verib arvada gətirib övlərinə quyub çıxıb gidib. Sabah yenə “Xatmağa xala Xatmağa xala ” çağırılar ki, mumuydu, eridi getdi; haqqımızı ver. Qız imiş, haqqımızı ver, qızıllarımızı ver, mumnan idi, əridi getdi”. Hamısı qızılları alıb gidib.

3-cü mətn:

Qəbələ tərəfində zad var da, axşam diyənib qalmağa evlər ulub da. Urda Birəməlli diyilən kişi olub. O, Vəndamnan gələndə helə o evdə qalıb. Karvansarada – torpağın altında sığınacaqlar.

Soyləyicinin oğlu söhbətə qoşulur: Biz Qubaya gidməmişux axı, biz diyəndə bizdən qabağ urdan bazarriğ iləmişüq. Urdan qoz-fındıq gətiriblər, taxıl burda ulub, duz gətiriblər, neft gətiriblər, meyvə qurusu gətiriblər. Baax, meyvə qurusu, şabalıd, bu cür şeyləri urdan götürüblər. İndi bunlar gələndə çata bilmirlər axı, baax o sığınacaqlarda qalıblar. Qalanda o vaxtı bu cür hadisələr ulub.

Qadın davam edir: O Birəməli kişi qorxulu kişi olmuyub. O, çox böyük, cəsarətli ulub. Gəlibəni o Karvansarada qalıb, qapılarına da daşnan bağlayıb; qapı

olmuyub. O gələndə onun daliycə bi dənə adam da gəlib. Ay kişi, dayan mən də gəlim, ay kişi dayan gəlim. Tez-tez gəlib karvansaraya girib, qalayı daşnan bağlayıb. Əlində tufəng ulub, tufəngin lüləsi də daşın arasına beləsinə quyub. Una tərəf söykənib quyub. Gələndə diyib ki, sən nətər girdin buradan? Sənin aduv nədir? Diyib ki, mənim adım Üzümdü. Birəməli diyib ki, adım Üzümdü. Nə təhər sən buradan girdin, diyib ki, sən bu lüləni ağzıva al, mən səni çəkərəm, sən gələcəxsən. O da lüləni ağzına alanda bu da burdan ağzına tufəngi, burdan açıb, bu da burdan tufəngi burdan açıb vurub bunu. Istar Meram ulub, ular ulub. Diyib qışqırır, u qərtan nalə çəkib ki, bu diyir ki, urda yığılıb vəhşi heyvanlar gəlib. Istar Meramlar. Diyib ki, sənə kim ilədi bunu? Dedi, özüm. Özüm deyənə, özün özünə, küllü gözüvə. Özün özünə, küllü gözüvə iləmişən də. Başa düşmiyib ki, içəridə adam var. Dağılıb gitdi. Səhər açılıb, çıxıb bayıra görüb ki, yıxılıb ülüb də. Bu da onun ağzın, burnun, dudağların, üzün pıçaxnan alıb, cibinə quyub, çıxıb gəlib. Gəlib meydanda dağılaşanda inanmıyıblar ki, yalan danışırsan. Bu da çıxartıb quyub ki, bəs bular nədi, bu yalandı? Helə kişilər ulub bizim yerdə.

4-cü mətn:

Istar Meram cinlərin bir tayfasıdır. İndilər yox, keçmişdə ular ulubmuş. Bizim kəntdə at iştədimişlər. Kənt yeridi də, at işdərlər. Atı buraxır. Axşam gələndə görür ki, at qan-tər içində tərli gəlir, qış günü. At neçün tərriyib, ne olub ona? Bir gün də sahibi bunun, işitduğuma görə, gözümün görməmişüğü, işitduğumuza görə diyirəm a, bu atın üstünə qır sürtüb, atı buraxıllar. Axşam budu, görür ki, bi dənə cavan qız, bi qəşəng qız yapışıb atın üstünə. Qızı atın üstünnən qoparıb düşürüllər. Demək, işitduğuma görə, onlara paltar giyindirənnən sonra 4 dənə sancağıdı, ignədi, belə-belə şeylər taxannan sonra olar, dəmir şeyə əl vura bilməz imiş. Bu Istar Meram bir qədər bu evdə yaşayır. Ulur bir insan kimi. Bir insan kimi yaşayır. Bir gün, işitduğuma görə deyirəm a, bu evdə, tövlədə inəgləri ulur. İnəg balalıyır. İnəg balalıyannan sonra bu evdə olanların hamısı çıxıb gidir inəgin balalamasının şaddığına. Qalar belənçik bir uşağ evdə. Bu, uşağa diyir ki, sən buları mənim zadınnan çıxartginən; mən sənə nə istəsən, verəcəm. Bu da uşağıdı. Aldadıb, çıxartıb – ignədi, sancağıdı, belənçik dəmir əşyalar. Diməli, uların üstündə ulanda ular nə qaça bilməzmiş, nə əl vura bilməzmiş. İşitduğuma görə, ay bala. Uşağı da uları çıxartır, barmağınnan üzügü də. Bunun üstünnən dəmir əşyalar çıxartannan sonra bu aazad ulur. Gütürür u uşağı, basır təndirə. Üstünə də qoyur qazan, qaçıb çıxıb gidir. Belənçik şeylər işitmişüğü, amma gözümüznən görməmişüğü.

ŞAH ABBAS HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR

1-ci mətn:

Şıx oğlu Şah Abbas Şıx Şalburuz babaynan görüşüb. Şıx Şalburuz babaynan görüşəndə diyib ki, Şıx Şalburuz babanı tanımırısan? Bu da diyib ki, tanı mə-

nəm, bil mənəm. Bu da gidənnən sonra gəlib Xınalığa, yenə soruşub ki, Şeyx alburuz babanı tanımırızsız? Bu xınalıqlıdan soruşub. Camaat da diyib ki, elə sənin qabağınca gidən o idi də. Onda başa düşüb ki, o, tanı mənəm, bil mənəm diyəndə nə dimağ istiyib. Bu qayıtıb təzədənnən, bunnar görüşüblər o Şah düzündə. Bular sporlaşır, diyib ki, deyə bilərsən, o inəyin qarnındakı buzov nə rəngdədi? Şıx Şalburuz baba diyib ki, buzov sarıdı, quyruğun ucu ağdı. Bu quyruğun ucu gəlib burda (göstərir alını – X. M) dayanıb. O da diyib ki, alını ağdı. Şah Abbas da diyib ki, inəyin balası qaradı, qabağı qaşqadı. Diyib ki, yox, balası sarıdı, quyruğun ucu ağdı. Gəlibəni quyruğun ucu burda dayanıb, ağ görünür. Kəsiblər inəgi, görüb ki, balası sarıdı, quyruğu da ki, həni gəlib burda dayanıb. Ağ görünür. Şıxşalburuz babanın məscidi burdadı, bu saat ura namaza gidillər.

2-ci mətn:

Şahnabad var e, Şahnabadçay, Şıxşalburuz babanın yuldaşı ulub. O körpü var e, daş körpüsü. Daş körpüsün Şıxşalburuz baba qoyub. Bu qaçıb, Şah Abbas bunun dalıya gidib. O, dalıya, bu qabağa gidəndə görüb ki, çatır. Diyib ki, böyük daş ulub. Biri bu tərəfdə, biri bu tərəfdə. Diyib daş, kürpü ul, daş kürpü ulanda gəlib belə dayanıb. Belə. Keçir o Şıxşalburuz baba belə aralı yerdən. O, keçə bilmir. İndi urda üstünə ziyarətə gidir camaat. Ziyarətqah var. Şıxşalburuz babanın dağı var urda, dağda, Şahda. Sonra Şıxşalburuz baba çayın adın Şahnabad qoyub. O çay Qusardan gidir. Şıxşalburuz baba çaydan keçənnən sonra Şahnabadçay qoyub. Mən oryacan gidmişəm, çayı da görmüşəm.

3-cü mətn:

Xınalıqdan 14 km qərbdə bu Şah düzü var. Şahnabad çayı da ordadı. Hər il Şah Abbas hər il gəlirmiş ora istirahətə. Demək, bu Şah düzü bu şahın adınadı. Çay da arvadı Şahnabadın adınadı. Kənddə bir də Şıxşalburuz baba. Şah Abbas da gəlirmiş ki, bu şeyxnən görüşsün. Gələndə bunlar o Gədikdə qarşılaşırlar. Bu diyidi ki, mənə Şıxşalburuz baba lazımdır. Bu diyidi ki, Şıxşalburuz baba: Tanı mənəm, bil mənəm. Şah da qəbul eliyidi ki, yəni, tanımıram, bilmirəm. Bu isə diyidi ki, tanı mənəm, bil mənəm. Bu yuxarı gedir, bu da Xınalığa gəlir. Xınalığa gələndə xalq qarşılayır şahı, qurbanlar kəsilir. Diyidi ki, mənə Şıxşalburuz baba lazımdır. Diyir ki, yuxarı getdi ki. Diyir, nəə atnan? Diyir, bir kürən atnan. Diyir a, bura bax e, tanı mənəm, bil mənəm. Tez şah da qayıdır. Şıxşalburuz baba gələndə ibadətdən orda bir pir var, dağın dibində, bu Şah dağının dibində pir var, yəni bu qayıdanda bunu qarşılayırlar. Bir dənə cavan dügəni kəsirlər, gətirirlər. Şah Abbas diyir ki. Bu buzovun burası ağdı, yox diyir, onun quyruğu ağdı, gəlib dayanıb burda. Kəsirlər mərcənən, görürlər ki, yox quyruğu ağdı. Bunnan sonra Şah Abbas buna təzim eləyir. Yəni Şah düzünü ona bağışlayır. Və Şıxşalburuz baba çıxır o dar yerə; qəbri zadı da yoxdu, elə orda rəhmətə gedir. Lap yüksəklikdə, dağın dibində onun piri var; Şıxşalburuz baba piri.

CİNLƏRLƏ BAĞLI RƏVAYƏTLƏR. CİNÇIXARTMA

1-ci mətn:

Demək, cinlər də var həyatda, çünki onlar da bir varlıqdır. Fakt var ha. Demək, bu rəhmətli Xanxulu kişidə bir kitab vardı. Molla Qafnın kitabı deyirdilər bu kitaba. O ancaq cin tuturdu. Bu qəndnən kömürü qoyurdu bura; qara kömür, ağ kömür. Nəsə bir ayəni oxuyurdu. Qəndnən kömür başlayırdı bir-birinə qarışmağa. Ba gözümün qabağında görürdüm ki, ağ qənd qara kömürə çevrildi.

2-ci mətn:

Pasdiyanni Xınalıqda aparıb buğdanı yuyub qurudub təmizləyib çəkib çörək eləmişiy də həmişə. Bu bunu oxuyurdu, görürdü ki, buğda bütöv dırmaşdı divara. Bular reallıqlar idi. Tas qururdu, demək xanımın canınnan cinini tutub çıxarırdı Molla Xanxulu. Amma ilk əvvəldən deyirdilər ki, kim cini tutsa, cinlər qisasını alacağ. Sonra o zaman gəldi, 75-ci ildə Xanxulu dayının qızı varıydı, Elmira, dünya gözəli o qız. Dəli oldu o qız, dəlixanada öldü. O mümkün deyil; qisas alıb. Kişi rəhmətə getdi. Sonra bu işə onun oğlu baxırdı. Oğlu heç vaxt tas qurub cin tutmazdı ki, mütləq balalarının birində ziyannılg yaradar. Yəni qisas qiyamətə qalmır söbəti budur.

3-cü mətn:

“Quran”da var cinlər. Molla Xanqulu vardı. O, cin tutan adamları cinnən azad eliyirdi. Və yazan idi. Bu yaxın macallarda ulub. O, cinləri tuturdu. Tutub, onda şlanqlar, mlanqlar yoxuydu. Qarğı kəsirdi, cəzirə çəkibəni, gidənnən sonra o xəstə adam. Mumluyurdu, rəndəliyirdi, qarğını aparıb basdırırdı qəbiristanlığa. Və o xəstəluğdan xəsdə olan adam unuyunən aazad ulurdu. Həə bunu görmüşəm. Onda bir kitab vardı. O hansı tarixdə çıxan idi, nəydisə, onu heç kim oxuya bilmirdi. Hər fə yoxuydu urda. Hamısı belə, qatmaqarışıq zaddar idi. Xətdər idi, cəzarələr. Molla Xanquluda. Bunu mən gözümle görmüşəm. Bunu mən dana bilmərəm. Bu adamın uğulluğu Elbrus vardı, bu yaxınlarda öldü. 4-5 ildi, zaddı. İndi də onun oğlu bu şeylərnən məşğuldu. Onda bir kitab varıydı.

4-cü mətn:

Bir adamı hava tutur da, baş ağriyəndə övliyaların üsdünə gidir. Bu Cabar babanın evləri də burdadır. Cabar baba rəhmətə gidəndə aparıblar qəbir qazıyıblar, unu aparıblar palaza büküb, qəbir qazıyıblar həni palazı açanda gürüb ki, meyd-zad palazda yoxdur. Palazı qaytəriblər, qəbrin üstün bərkidib. Onun üstü indi pirdir də, pir tikiblər. Özü yoxdur. Hamı ziyarətə gidib.

5-ci mətn:

O, bir təsbəh gündərib. Həmin bu Cabbar baba. Qubada bir kənd var, Möhüc kəndi deyillər. Möhüc baba. O Möhüc baba bir kişi ulub. O gidib urdan şeyə-Ərəbistana – Məkkəyə, Kəbəni ziyarət etməyə, gidib u vaxtı pulu qurtarıb, qayıda

bilmiyib o. Diyib ki, əşi nə dərddiviz var, niyə mənim kağızımı gizlətmisiz? Uje başa düşüb də. Bu diyib ki, mən filan yerdənəm, qayıda bilmirəm Qubaya. Qayıda bilmir bu. Diyib ki, hə yaxşı, gəl dalımca. Bunu aparıb çıxarıb Məkkədən kənarlığa. Diyib, yum gözdərin. Bu da gözdərin yumub. Birazdan sonra diyib, aç gözdərin. Diyib tanışdır, bu yerlər? Diyir hə. Qubanın Möhüc kəndinin üstündə bir təpə var diyir. Mən görməmişəm. Həmin bu təpəyə gətiribmiş. Diyib, sən görürsən ölkəni? Deyib hə. Dee kəndimi görürəm. Diyib get, ancaq bu sirri heç kimə açma. Ala bu əsanən, bu təsbehi də apar, evim filan yerdədi. Filan yerdədi mənim nəslim. Ordadı – Xınalıgdadı. Bəs buları təhvil ver. Bu da qayıdıb evinə. İndi bunun da evdəkilər sevinirlər, bəs yoldaşı diyib ki, sən nətəhər gəldin? Diyir, mən gəlmişəm, o sirri sənə aç bilmərəm. Açsam, bir də sən məni görmücxsan. Bu arvad diyib ki, yox e, mən o sirri eşitməmiş partdiyib ölərəm, sən nə danışsən. Diyir, lazım degil, lazım degil, özüm bilərəm. Diyir. Yaxşı, o sirri sənə açacam. İki dənə əmanətim var. Gidin Xınalıqda onu çatdırın sora. Gətirib buları təhvil verib. Təsbehi mən görmüşəm. Təsbehi qutarıb. Damcı-damcı qalmışdı ipdə, hamısı ipdə ərinib qurtarmışdı. Niyə qutarıb? Camaata su verəllər. Bu kişi verib buları təhvil, arvadına danışib bu sirri, sonra kişi rəhmətə gidib. Bu danışannan sonra. İndi onun üstündə pir tikəllər. Həqiqətən ora ziyarətghadı. Hər yerdən gəlirlər kişinin üstünə. Möhüc baba, Seyidqələm baba, onun oğlu Əbdürrəhim baba. Bunlar hamısı rəhmətə gidib.

6-cı mətn:

Qırxəbdülbabanın içində bir qazan kimi bir deşiy var. Güjdü su gəlir urdan. U suvun içinnən girib dağın içinə. O da girib ura – Seyidqələm baba. Seyidqələm babanı tək bircə dəfə görmüşəm. Mən balacaydım, uşağıydım. Alçaqboy, arıq kişiydi, belə buraycan saqqalıydı, ağappağ. İpəg kimi ağ saqqalı ulan bir kişiydi. Hələ o bir dəfəni görmüşəm mən, unnan soram görməmişəm. O illərdə də o, rəhmətə gidib. Ular yaşdı ulmurlar. Ular qalmır.

XINALIQ MƏSCİDLƏRİ

Xıdır Nəbi məscidi var. Bizim pirdi. Xıdır Zindənin qardaşıdı. Xıdır Zində Bakı-Quba yolundadı, bir qardaşı da Xıdır İlyasdı. Həmişə suda olur. Atası suva göndərib, diyir. Atası diyib buna, a səni urda daş olmusan? Helə orda da daş olub qalıb; dəryanın içindədi. Xıdır Nəbi mənim qonşumdur (Xıdır Nəbi piri – X.M). Kənddə çox övliyələr var. Sadəcə gəzib baxmaq lazımdır.

Cümə məscidinə Aba Müslüm məscidi də diyəllər. Orda daşlar var, yanlar var. Ərəbistannan gələnnərdi. O vaxt islam yayılında Azərbaycanda, yəqin ki, IX əsrdə yaranıb da. IX əsrdə islam Azərbaycana gələndə onlar bir nümayəndəni qoyublar burda, Aba Müslüm adında. Və o cümlədən Xınalıqda da islam dini onun tərəfindən yayılıb və bir dənə məscid tikəllər camaatla bir yerdə. O kişinin burda

nəsli var. Hazırda da yaşlıyılar, bəziləri də Bakıdadır. Bəziləri də Qubadadır. Bu məscid ki var, islamla əlaqədardır.

Bir də kəndin yuxarısında **Pir comərd məscidi** var. On ikinci əsr yazılıb üstündə. Tarixçilər araşdırıb ki, XII əsrdə camaat onnan istifadə edib. Pir Comərd pirini ata və oğul tikib. Burda bir Qiblə dağı var; oğul daşdarı atırmış, atası burda tutub bu məscidi tikib. Dağ daşdarıdır.

PİRLƏR

1-ci mətn:

Seyidqələm baba 200 il bunnan qabaq yaşayıb. Diyib ki, bir zaman gələcək ki, böyük-küçük itəcəx, insannar balacalaşəcəxlar. Əməlləri böyüyəcəx. Bir-birilərin aldəcəxlar, bir-birilərin malın talıyəcəxlar. Sonra iqlim dəyişəcəx, quraqlıq oləcəx, arılar məhv oləcəx və dünyanın sonu. Və bunnarın baş verməsi qiyamətin əlamətləridir. Bunlar Əbu Müslümün nəslinnəndi. 200-250 il bunnan qabaq diyilən sözdərdi. Və zaman da göstərdi ki, ona gedir.

2-ci mətn:

Məhəmməd Əleyhüssəlamın nəvəsi Əba Müslüm deyirlər, onlarda Seyidqələm baba olub. Şirvanda, yovşan bitən yerlərdə qışlaqda olublar. Yovşan bitən yerlər qışlaq yerləridir və yaduvuzda saxlayın, harda yovşan bitirsə, orda qışlamaq olar. Alp yüksək çəmənliklərdə yovşan olmaz. Yovşan çox qiymətli yem bitkisidir qoyun üçün. İki qardaş olub bunlar. Böyük qardaş, kiçik qardaş. Bir-birindən xəbərsiz bir qızı sevirlər. Böyük qardaş xəbər tutur ki, kiçik qardaş da bu qızı istəyir. Elat yuxarı köçəndə bu oları yola salır, o qalır burda. Elat da qayıdıb gələncən bu rəhmətə gedir. Orda basdırıllar. Qəflə baba.

3-cü mətn:

Seyidqələm babanın damında bu arılar olur. Bir gecə gəlir bu arıları oğurlamaq üçün bir adam. O vaxt da arılar yeşigdə olmazdı axı, kotda olardı. Kot, toxunur belə, ağaclardan, ağacın naziy budağlarının toxuyurlar belə, o çotda da 30-40 kilo bal olur. Bir nəfər gecə gəlir, bir oğru. Dalına alır bir çotu, dalına alannan sonra damnan çıxmağ yolunu tapmır, gedir o tərəfə, gəlir bu tərəfə. Seyidqələm baba diyir ki, xanımınamı, qızınamı, diyir ki, get yuxarıda biri dalına arı alıp, ona yer verin. Səhər saat 5-də diyir buna, gəl get daha, Allah səni qurusun. Sovet dövründə o qədər adam gələrdi ziyarətə. Ba mən şəxsən görmüşəm, Seyidqələm babanın yanına bu Şamaxının Şahsevənli kəndinnən gəlin gətirmişdilər. Gəlin özünü cırırdı, dağıdırdı. Cavan gəlin dəli gəlmişdi. Bir dua yazdı, sakitləşdi, çıxdı getdi.

4-cü mətn:

Şeyx Cabbarı mən deyə bilmərəm. Ulu Seyidqələm yadımdadı. O, qoca kişiydi. Namazdan-namaza bayıra çıxırdı. Çıxıbanı dəsdəmazin alıb, aylənib dünyaya

ya belənçig baxıbanı yenə girirdi. Həmişə “Quran”la məşğul olan adam idi. Bu adamların tamahı yox idi. Onlara nə sataşan varıydı, Sovet hökumətində də onlara sataşan olmadı. Bizdə pirlər: Şıxşalburuz baba, Cabar baba, Qırxabdul baba, Vey-səlqara baba var.

5-ci mətn:

Şıxşalburuz baba ulub Şah Abbasın dövründə. Demək, şah gəlibmiş onun surağına, unnan imtahan iləməğa. Şah yaylağlarda (Sədərəgin ziyəsi orda şəhər-cik salıb, işıq çəkdirib) gəlib əyləşib urda. Orda qaibi gündərir ki, gidibəni Şıxı çağır, qoy gəlsin. Urdan adam yola salanda bu, burdan gürüb ki, bəli şah bunun-çün adam gündərib. Bu oğluna diyib ki, Şah Abbas mənən ötrü adam gündərib. Mən onun üzünü görmücağam. Görmağ isdəmirəm. Mən çıxıb gedirəm. Sən gidaçağsan ura, sən git. Sənin qabağına bi dənə inəg gətirəcəaxlar. Bi dənə doğmuyan inəg. İnəyin qarnında olan bala qaradı, quyryğun ucu ağdır. Şah diyacax, o inəyi gətirəndə, diyənən ki, bu inəyin qarnında ulan balası qaşqadı və yaxud nə nişanası var. Sən diyənən ki, bu inəyin qarnında olan balasının quyruğu ağdır, aylənib gəlibəni alınında dayanıb. O, diyacax ki, yox balası qaradı, qaşqadır. Kəsəcəglər inəgi. Gidib imtahan çəkənnən sonra, diməli, Şıx dediglərin düz çıxır. Diməli, şahın gündərdiyi adam o Xınalığdan yuxarı, çayın qırağında düşən evlər... Dartov diyuduğ biz, urda bir ağ daş var. Bu adam gidib Şıx bulardan qaçıb gidəndə urdan piyada üzü o yana. Bunun qabağına çatır, həmin adam diyir ki, bəs Şıx övdədimi? Diyir ki, tanı mənəm, bilmənəm. Bu başa düşmüyüb. Bu kəntə sarı qayıdıb, bu da çıxıb gidib. Bu unnan sonra gidib qaçan qeyb olub gidən da u kəntə qayıtmır. Unnan şahın üzünü də görmüyüb. Unnan da qayltmıyıb. Harda rəhmətə gidib, gitmiyib, unu dəqiq bilən də yoxdu ki, bu adam filan yerdə rəhmətə gidib. O, Şah Abbasla ona görə görüşməğ istəmiyib ki, təmiz adamlar ulub. Unnan sora u zaddarda, u yaylağların addarın qoyub. Diməli, Şah Abbas yaylağı quyub. Şahnabad quyub. O oğlana yaylağların birini şahın möhürünən o torpağı bütöv Şaxın – Şeyxin oğluna verir. Bütün hamısı camaat urdan istifadə eliyirsə, gidib u yaylağların haqqın o kişiye verir. Onda şahın mehirlı kağız olur.

NƏSİLLƏR

Aba Müslümün nəslinnən Cabarbabagillərin də türbələri var burda. Xınalığda 8 qəbiristanlıq var. Bu onu göstərir ki, Xınalıq neçə min il əvvəl mövcud olub. Elə qəbirlər var ki, islamnan qalan qəbirlərdir. Yuxarı baxan, üz-üzə baxan. Burda məhlə-məhlə olub qəbiristanlıq, bir də nəsil-nəsil olub. Biz də məsəlçün öz ölülərimizi aparıb, öz qəbiristanlığımız var, orda basdırırıq. Daha aparıb yuxarı yerə basdırmırıq. Bizim nəslin adı Hacıəhmədlilərdir. Başqa bir nəsil var, Musagillər, diyellər ki, onlar Şamaxıdan köçənlərdir. O Şamaxıdan köçənnərə də diyellər ki,

olar ərəblərdir. Belə söhbətləri eşitmişik. Deyirlər, onlar Ərəbistannan köçüblər. Başqa, Şabangillər, Məmmədyargillər də var.

XINALIQ MƏRASİMLƏRİ

Mövlud günləri

1-ci mətn:

Mövlud günü 2-3 dənə mal kəsilir. Heyvanlar kəsilir. Kəntin hamısı çağırılır, böyüglü, kiçikli hamısın – uşaqlar da. Yeməklər bişirilir. Mövlud günü peyğəmbərlərimizə aiddir. Mövlud elə bir şeydi ki, urda çağırılır mollalar, ular oxuyurlar orda mərsiyə kimi. Elə bil ki, oxşadırlar peyğəmbəri. Oxuyurlar mollalar. Camaat da çörəğ yiyir. Bir də hərəsinə 3 dənə xurma, bir də ki, İstəkan şərbət paylanılır. Mövlud elə bir şeydir ki, orda uşağdan-böyüyə kimi hamı yeməliidi, hamı çağırılmalıdı. Mövlud ayında peyğəmbərləri oxşadıllar:

İdris Nəbi hüllə biçər
Hamı mələklər
Rəhmət saçar
Quğar Allah, deyyu, deyyu
Aman Allah deyyu, deyyu

Mollalar helə oxuyardı. İdris Nəbi ölmüyüb. İdris nəbi sağdı. İdris Nəbi cənnətdədi. İdris Nəbi diyib ki, Allaha mənə cənnəti göstər. Diyib ki, iki mələkə, İdrisi aparın qoyun cənnətə tamaşa eləsin. Gəzib bütöv cənnəti İdris. Öz ayağında sızmanı (çarığı-topl.) salıb urda. Qapıdan çıxanda “Oh, mənim ayağımnda nə yoxdu?” diyib. Yoxdu, yoxdu, mən qayıtam, mən gidedəm. Mələklər Allaha şikayət eliyir ki, İdris gidib yüyürüb o ağacı qucaqlıyıbdı. Ağacı qucaqlıyib diyidi ki, mən ağacı buraxmıram, mən burdan çıxmıram. Allahdan nida gəlib ki, onun meksedi ele oyidi. O çıxmıyacaq urdan. Onun meksedi helə orda qalmağıydı. Qoy qalsın urda, dəgmiyin una. Süz çıxın gidin. U qalıb urda. İdris nəbi ölmüyüb. İdris Nəbi hüllə biçər. Hamı mələklər, uşaqlardı da. Körpələr rəhmətə gidirmi, indi İdris Nəbi ularçün paltar tikir. Mələk ona rəhmət saçır. U da nə qərtan kürpələr rəhmətə gidir. Ularçün paltar tikir. İdris nəbi ölmüyüb. İstəmiyib də çıxmağ. Diyib ki, ayağımı ağacın dibinə, diyib ki, bir tək çəkməm itib, mənim bir tək çəkməm itib. Diyib gidib yapışib ağaca. Cənnətin ağacına yapışib ağacı buraxmiyib. Mələklər də Allaha diyib ki. Bəs İdris çıxmır da burdan, çıxmır. Unun məksədi elə urda qalmağıydı. Orda mələklərçün paltar tikir.

2-ci mətn:

Mövlud günləri mövlud ayının 1-dən keçirilirdi. Mövlud ehsanı vermağ peyğəmbər şərəfinədi. Mövlud verən adam savabyana, kimin gücü çatır, o verir.

BAYRAMLAR

1-ci mətn:

Bizim millətdə iki bayram olur. Novruz ayının axırında novruz ayrılır, təzə il gəlir. Bu musurmannaıdır. Yeni il rusdarındı. Bizimkilər, bakılılar, şəhərrilər toy-bayram eliyir ki, yeni il gəlir. Yeni il digər millətin ilidi də o. Novruz bayramın digər millətdər iliyir? Bə bizimkilər niyə yeni il eliyir? Nöş eliyir? Novruz ay ili ayrılan ildi, çox gözəl aydı. Novruzun 16-da camaatın gelinnər, nişannılarçün pay aparın günüdü. Belə uşağ olmuyan gəlin üçün yerdən qazıyıb həm kürpü kimi – gəlinər keçirtən gündü. O gün divarrara suvağ suvu gəzdirellər. İndi ular yoxdu. Uşağa yumurta veredi, quqal veredi. Suvu alırdı. Qırxaçarda gəzdirdik uşağları. İndi u şeylərə baş quşan yoxdu.

Novruz ayı il ayrılan ildi, əziz gündü. Orucluğ bayramı kimi, Qurban bayramı kimi. Unda xizəg eliyəcəx, bir-birinin evinə gidecax, nişannılar üçün pay aparacax. Biz una 7 tikə diyurux. Unu eliyurux ayın axırında Novruzdu da. Atam diyərdi ki, Novruz gecəsi yatagın qabağında ağac atanda səhər ağac tapılmıyibdi. Ot belə qalxıbdı. İndi ular hardadı, ut qalxıb indiyə? Ot hardadı qalxmağa? Od çərşənbəsində od iliyirlər ağırlığı ud aparsın, su çərşənbəsində su aparsın. Qourğa eliyirlər. Sən mənə, mən sənə eliyirlər. Şura bişirərdik, indidən u vaxt qəşəng idi. Mənim nənəm, anasının oğlu ulmuyub, mənim nənəmi anam saxliyə.

2-ci mətn:

Novruzda nişannı qızdara pay aparılıb. Qurban bayramı da, urucluğ bayramı da – bunlar çox səmimi keçib. Xınalıqda və indiyə də keçir. Bayramlarnan eyni bərabər meçidlərdə namaz qılmağ; Sovet hökumətinin lap kəsəkəs vaxtında Xınalıqda camaat yığılıb meçiddə bayram namazı qılıb.

TOY MƏRASİMİ

1-ci mətn:

Birinci elçiluğ olardı. Elçiluğa gedəndə 3 nəfərdən biri din xadimi idi. Oğlan evinə də əvvəlcədən deyərdilər. Əvvəl arvadlar gedərdi.

2-ci mətn:

Bizim toylar ya yayda – maydan sora olub, iyün-iyulda. Qışda mən eşitməmişəm ki, toy olsun. Avqustda ot-biçin məsələsi olub bizdə. Ot-ələf olub. O arada kəsilib toylar. Başliyə toylar sentyabrın 20-nədək. Oruc saxliydıx, quraqlıq olanda Quran oxuduruq. Mehsil bol olanda Quran oxuduruq.

3-cü mətn:

Ənənəyə görə, u vaxt tuylar ulub 7 gün. Yeddi günnən sokraşeniyaya salıblar ulub 3 gün. Bizim yaşımızdan 3 gün gidirdi. O 3 günnən 1 günü dayı çalırdı tuyu. Bəgi dayandırırdı, bəg çıxırdı, geginib dayının övünnən toy çalınırdı, xunça-

lar yığılırdı. Camaaat yığılırdı, oynuyurdu. Bütün camaata bəyin tərəfinnən çürəg verilirdi. Və axşam çağı bəg u xunçalarnan, u camaatnan gəlirdi ata evinə. Və 2 gün də ata evinə o bəg dayanırdı, yenə camaat yığılırdı; yenə oyna, yenə vur-çatdasın. 2 gün də ata evində toy. Daha qız-bəy dayanmağ yox idi. Bizdərdə gəlin gələndə günüz gəлмаğ yoxuydu. Axşamlar qaranlıq qovuşanda 5-10 nəfərin əlində tütənglər, lüləyini yuxarı tutub, tütəng ata-ata gəlini mindirirdilər yəhərri ata. Oğlan tərəfindən oğlanın dayıları gəlinin əllərini tutub hərə bir tərəfdən gətirirdilər oğlan evinə. Ağsaqqalın, camaaatın içinə bəg gidibəni çıxsın; bu şeylər yoxuydu. U qədər ədəb-ərkan, səmimiyyətduğ, hürmət vardı camaatın içinə. İndə görürsən ki... dimağa utanıram. Gəlin 3 günə sonra ayağaçađıya çağırılırdı. Sunra da 40-dan sura gəlin bayıra çıxırdı.

4-cü mətn:

Gəlini gidirdik gətirmağa. Bir güzgüsü olardı. Güllə ata-ata gedirdik. Kalağayı atardılar. Gəlinin sifəti görünməzdi. Gəlin 1 il danışmırdı. 3-4 gün sonra üzə çıxdı olardı. Pul söhbəti sıfır idi. 2 qoyun gedirdi, böyük nişan. 1-ini də o qaytarırdı. 1balon yağ, 1 kisə düğü, 1 kisə yağ, sora da xonça zad. Qızıl zad da marağlı degildi. Xoşbəxtlik pulda-qızıl da dögil ki. Ayrıca Xınalığda qız üçün toy olmurdu. İndi son illər toy eliyirlər. Məsələn, qohum-qardaş, 5-10 nəfər yığışardilər. Daha qızçün ayrıca toy olmazdı. Oğlanın toyu günortadan sonra. gəlini gətirirlər, bəyi oxşatdı, getdi. İndi qız toyu eliyirlər. Qəz atası evinnən çıxmamış birinci molla kəbini idi. Əvvəllər, demək, 13-14 yaşında da gəlin köçürərdilər xınalıqlılar. Sonra 16-17 yaşdan köçürməyə başladılar. Bizdə elçiliyə gedəndə 3 nəfərdən 1-i din xadimi idi. Oğlan evinə də əvvəlcədən deyərdilər. Əvvəl arvadlar gedir.

YAS MƏRASİMİ

Hərə bir şey gətirmağ bizdə yas övlərində ulub. Əvvəl 3 gün, varis deyirdux, ölü evinnən çıxdı, o ev sahibi övinnən çürəg yimağ yoxuydu. O varislər diyirdux, gündə 1-i bir qoyun kəsirdi, qazan asırdı öz şotuna 3 gün. Üçdən sonra xırda cümələr. O cümələrdə diyir, ev sahibi diyib xərc çəkmiyib? Kəndin aşağı baş, yuxarı baş Xınalığaçağ ura gidirduğ. Hər bir sini, unda qalaylı sinilər ulub, podnusdar olmuyub, aş bişirirduğ, üstündə qarası. Cüməyə gələn zənənlər qoltuğuna vurub gəlirdi. Bu cümələrdə həmin o xürəgi yiyibəni u camaat dağılıb gidirdi. Qırxdə indiki kimi verirdi.

OYUNLAR

Xınalığda qoyun çox kəsilir deyə. ən çox oynadığımız aşıq-aşıq oyunu idi. Aşıqları boyuyardıq. Bir partiya qırmızı, bir partiya yaşıl, bir partiya qara aşığ-aşığ oynuyardıq. Xizəklə sürüşərdih.

MÜXTƏLİF MÖVZULU ƏHVALATLAR

XINALIQLI XARAKTERİ

1-ci mətn:

Xınalıqda bir dənə bəg olub. 1500 qoyunu olan. Bu bəgin yoldaşı rəhmətə gedir. Xınalıqdakı bəgin yoldaşı cavan rəhmətə gedir. Nəysə bir bəg İsmayılıda eşidir ki, Xınalıqdakı bəgin yoldaşı rəhmətə gedir. Gəlir bu Xınalığa, deyir ki, vallah bilməmişəm, Allah rəhmət eləsin. Deyir ki, bəy, gəl səni evləndirim. Bu İsmayılıdan gələn bəy. Deyir, a yox. Sən gəl, mən səni evləndirərəm. Üstünnən bir ay keçib. Daha ili də çıxıb. Üstünnən 1 ay keçənnən sonra bu kişi gedir İsmayılının bir kəndinə. Həmin bəgin yaşadığı kənddə, qarşılıyır, hörmətnən-zadnan. Gecə qalırlar, heyvan zad kəsirlər. O vaxt Xınalıqda bir şey olurdu. Bir qunağ gələndə bütün məhlə yığılardı. Hamısı da qunağ çağırardı evlərinə. Məsələn, mən əsgər gələndə - 78-də 140 nəfər bizi qunağ çağırır. Yaza kimi gündəlik qunaqlıq idi. Bu bəg də, xınalıqlı gəlib oturur, meydana oturur. İsmayılıdan olan bəy deyir ki, gəlininə, a bala, sən qızıllarını tax, paltarını yaxşı geyin, bir bulağa get-gəl də bu o...dar partdasın. Bu da gəlib oturur xınalıqlı bəgin yanında. Bunun gəlini gələndə deyir ki, bu yaxşıdı. Razıyam deyir ki, 200 qoyun daha bir kağız da verir ki, çoban 200 qoyun ver. İsmayilliyə qoyunu verir. Bunu 15 gün burdan buraxmır. Bu da səhər saat 5-də Qara Qayanın altında gəlin gələcax, sənə atın yüyənin verəcəm, çıxıb gedəcəm. Bu ismayilli bəgin də ki bir xalası qızı olub, 5-6 dəfə ərə verib yetimi, qayıdıb gəlib. Qara bir şey olub. Səhər o, bəgi yola salanda ismayilli bəg uje bilir ki, qoyun ayrıldı verildi. Səhər-səhər gəlir bular bir nəfər də atın yüyənin tutub, üstündə də gəlin; başında şal. Qardaş, Allah xeyir versin. Allah xoşbəxt eləsin, verir atı. Xınalıqlı bəg, beşaçılan tufəng də əlində, gəlinin atını da qoşub ata, çıxıb gəlirlər. Yənə bu, yolboyu gələndə orda bir dar keçidlər var, yəni orda bir kömür basdırılan yer var, Ustad kişinin kömür basdırdığı yer, gəlinin atının ayağı sürüşür, şalı sürüşür, bəy görür ki, qara zırtıx şeydir. Bunun qıryəti qəbul eləmir ki, bu gəlini qaytarsın. Bu gəlinin 45 yaşı olub. Gətirib diyir ki, evivi Allah yıxsın. Gətirib bunu saxliyir, 2 uşaq da olur. Bu uşaqların nəvələrinnən də yaşıyannar var. Zaman fasiləsi keçir, o birisi gəlib öpüşüb görüşür, diyir, bu nəydi mənə sırıdın? Deyir, mən köpəkoğlu neynim, 5 dəfə onu vermişəm, qayıdıb üstümə gəlib. Mən bilirəm, bu Xınalığa gedən qayıdıb gəlmir. Bu canlı olan əhvalatdı. Bəg bəgliğunnən namusuna sığışdırmayıb ki, o xanımı evinnən, ya yolun yarısinnən qaytarsın. Ba bizdə belə idi. Üzr istəyirəm, dili uzun olanda, bir az danışığı çox olanda deyirsən ki, atasına görə qalsın.

2-ci mətn:

Xınalıqda boşanma yoxdu. Biz xınalıqlılarda bir şey var. Ev-eşik, məsələn, o qədər geniş, böyük olmasa da olar. Birinci uşaqların, ailənin təminatıdı, nə mənada? Yemək, içmək, nəyi də olmasa, gündə qazan qaynamalıdı. Bu tarixən belədi.

3-cü mətn:

Ölüm cavanla qocanın arasında seçilməyib. Vaxtnan seçilib. Allahtaala ruziynən ömrü eyni verib. İki yoldaşdı gidir. İkisi də qutarır urda. İstiyirsən cavan ol, istəsə qoca ol, istəsə padşah ol, istəsə vəzir ol, istiyir prezident ol, təvafütü yoxdu, o gİdməlidİ dÜnyadan. Bu çağacan gİdİllər, bunnan sonra da gİdəcəxlar.

4-cü mətn:

Loğmanın kəntində bir adam xəsteymiş. Loğman u vaxtı xəsdələnən adamı ülmağa qoymaz imiş. Bir gün də kəntdə bir adam xəsdə olur. Luğman gütürüb kitabın vurur qoltuğuna, dərman düzəltməyə gİdir. Kəntdən bir az aralı bir çay ulur, çayın üstündə kürpü ulur. Kürpünün u tayında buların biçənəgləri ulur. Çalğılığları ulur. Bu da gİdİb gül-çiçəy yığİb dərman düzəltməyə bu xəsdəyə. Gİdir çaya yaxınlaşanda Allahtaala Cəbrayİla dİyİr ki, o dəli gİdir. O gİdİb dərmannar düzəltəcəx. Bunu ölməyə qoymuyacax. Bu ölmüyəcəx. Amma ruzini verə bİlməyəcəx. Bu, ahu-zarda qalacax. Git onu qoymaginən. Loğman, çayın üstündə körpü var, körpünün urtasınnan gİdəndə Cəbrail insan şəklində gəlib bunun qabağında peyda olur. Dİyİr, salaməleyküm. Dİyİr, vooşə kimsən, haralısan, hara gİdİrsən? Dİyİr bu kəntdənəm. Dİyİr hara gİdİrsən? Dİyİr de, çalğılara, biçənəglərə gİdİrəm. Dİyİr neyçün gİdİrsən. Dİyİr xəsdə var kəntdə, onunçün dərman hazırlamağa gİdedəm. Dİyİr yəni sən xəsdəni sağalda bİlİrsənmi? Dİyİr hə. Dİyİr yəni hər bir şey bİlİrsən? Dİyİr hə. Dİyİr qultuğvdakı nədi? Dİyİr kitab. Dİyİr bir aç kitabı. Deyİr Əzrayıl-Cəbrayıl gögdədİmi, yerdədİmi? Açıx kitabı baxıx görür ki, Əzrayıl-Cəbrayıl nə yerdə degil, nə gögdə, suvun üstündədİ. Körpü suyun üstündə olur axı. Dİyİb ki, baxıx, nə gögdə deyil, nə yerdə. Suyun üstündə dİyİr də. Bir şİllağ bunun kitabına quyur. Kitab düşür çaya. Çay aparır, bu da qeyb ulub çıxıx gİdir. Yüyürür loğman hay-vay, ağlıyə. Çaydan bir dənə arpa-zəmi varmış, bir qol ayrılıb gİdİrmİş o arpa-zəmiyə. Kitab 5-6 vərəqi bunnan ayrılıb, düşür bu arpa-zəminin üsdünə gİdİbənİ tapır bu. Bu indiki elmlər həmin o 5-6 vərəqədəndİr.

5-ci mətn:

Bİzdə qaçaq olmuyub. Qaçaqqlar ləzgilər ulub, ancaq gəlib bizim yerdə vurublar. Bizim qaçağ olmuyub. Qaçaq Mayıl tatdı. O, Qonaqkənd tərəfİndəndİ. Onun evlərin görmüşəm mən, xarabalıqları yolun qırağındadır. Onn qəbrin də mən görmüşəm. U zad var e. Çalı baba. Bu Çalı babanın pİridi, bu da onun qəbrİdİ.

6-cı mətn:

Xınalığda çoxlu din xadİmləri olub. Rəhmətlik Tağıyev hər il sünnü-şiyə nümayəndələrİnİ görüşürərmİş. Bakıda barışdırıcı mövqe tutmaq üçün Əhməd Əfəndi – xınalıqlı bir yerdə oturub, bu lənkərannan gələn bir nəfər də bunun yanında. Əhməd Əfəndi ayaqqabılarını büküb tutur qoltuğunun yanına. Tağıyevin sağında. Baxanda da lənkərənli axund deyir ki, bəs ay Əfəndi, ayıb deyilmi? Sən

cütdəyib gətirmisən; bəyəm oğru var? O diyir ki, Peyğəmbər əleyhüssəlamın dövründə sünnü mollasın ayaqqabılarını şeyə mollası oğurlamışdı. Bu ixtisarsız deyib, o vaxtı şeyə-sünnü vardı? Diyir, a köpəkoğlu, u vaxtı ulmayıb, bə indi hardan gəldi? Onuyunan da məclis yiyellər, dağılırlar.

İNANCLAR

Gün tutulanda balta ağzın yuxarı qoyallar.

Quraqlıq olanda Həzrət babanın daşını gətirib salırdılar suya. Bir üç gün sora yağış yağırdı.

Yağış çox yağanda baltanı qoyurdular üzüyuxarı ki, yağış kəsilsin.

Çox quraqlıq da olanda aparırdılar Həzrət babanın daşın, ən yaxşı variant o idi, burdan götür, Həzrət babanın daşın, apar Kür çayına at; dağın daşın arana; srazu yağış yağırdı.

Məkkədən gətirilən daşı çaya salırdılar ki, yağış yağsın.

Hüllü quşunu vurmaq olmaz. O da, gögərçinlər də peyğəmbər quşudu.

İNFORMATORLAR:

1. Orucova Mələksima Qərib qızı (təv:1941, təqaüdçü)
2. Orucov Rauf Əli oğlu (təv:1978, ibtidai sinif müəllimi)
3. Musayeva Güldanə Cəlil qızı, (təv: 1923, təqaüdçü)
4. Musayev Qurban Musa oğlu (təv: 1956, baytar həkim)
5. Musayev Saat Qərib oğlu, (təv: 1936, təqaüdçü)

